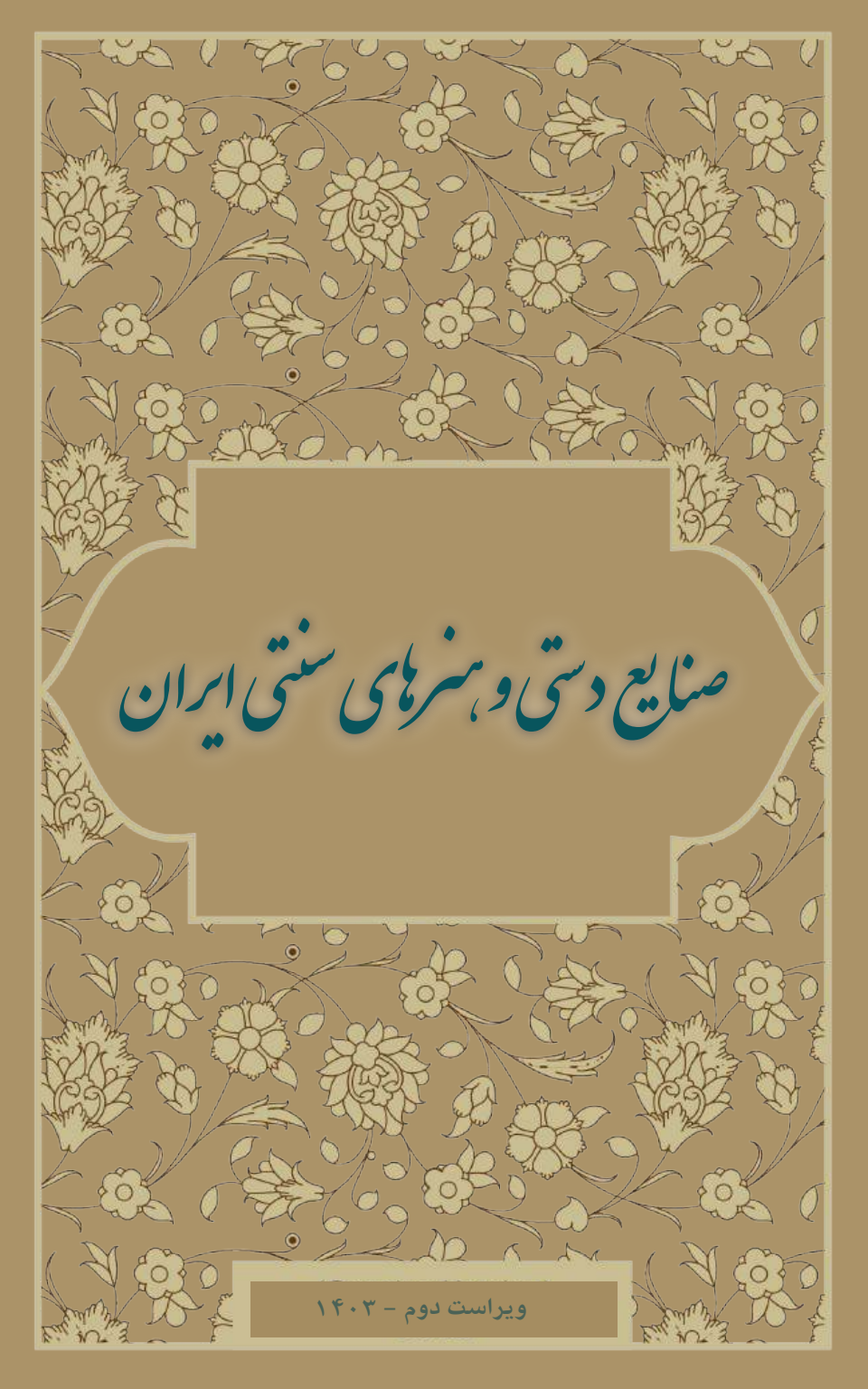

صنایع دستی و هنرهای سنتی ایران

ویراست دوم - ۱۴۰۳

صنایع دستی و هنرهای سنتی ایران

ویراست دوم:

بهمن ۱۴۰۳

نشانی:

حوزه معاونت صنایع دستی و هنرهای سنتی

وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی

تحت راهبری دکتر مریم جلالی دهکردی
زیر نظر بهزاد احمدی فارسانی و مصطفی
رمضانخانی
گردآورنده: آزاده نیکوئی
با همکاری آرزو خانپور، محمدرضا گرامی،
مجید فیضی راد، رضا میرمبین
طراح جلد: فرهود یحیی پور
صفحه آرا: آزاده نیکوئی

صنایع دستی و هنرهای سنتی ایران

فهرست

۱ دیباچه

۳ صنایع دستی فلزی

۴ قلمزنی

۴ ملیله‌سازی

۴ قفل‌سازی سنتی

۵ زیورآلات سنتی

۵ کوفته‌گری (طلاکوبی)

۵ چلنگری

۶ حکاکی روی فلز

۶ مس چکشی

۶ مشبک فلز

۹ میناکاری

۱۰ مینای نقاشی

۱۰ مینای خانه‌بندی

۱۰ مینای صُبی

۱۳ کاشی سنتی، سفال و سرامیک

۱۴ کاشی زرین‌فام

۱۴ کاشی هفت‌رنگ

۱۴	سفال لعاب دار
۱۵	سفال نقش برجسته
۱۵	کاشی معرق

۱۷ صنایع دستی چوبی و حصیری

۱۸	خاتم
۱۸	گره چینی
۱۸	سوخت روی چوب
۱۹	منبت
۱۹	معرق
۱۹	مشبک
۲۰	جوک کاری
۲۰	کوب بافی
۲۰	پخل بافی
۲۱	ارسی سازی
۲۱	چیق بافی (چیت بافی)
۲۱	خراطی چوب
۲۲	لاک تراشی
۲۲	نازک کاری
۲۲	محرَق ساقه گندم
۲۳	کپو بافی
۲۳	ترکه بافی

۲۵ نساجی سنتی

۲۶	مخمل بافی
۲۶	زری بافی
۲۶	ترمه بافی
۲۷	چادر شب بافی
۲۷	دارایی بافی (ایکات)
۲۷	جاجیم بافی
۲۸	عبابافی
۲۸	کار بافی
۲۸	موج بافی
۲۹	شعر بافی
۲۹	کارت بافی (نوار بافی)

۳۱ بافته‌های داری و غیرداری

۳۲ گلیم شیریکی پیچ (شیرکی پیچ)

۳۲ زیلوبافی

۳۲ گلیم نقش برجسته (گل برجسته)

۳۳ ورنی

۳۳ رندبافی (سراندازبافی)

۳۳ نمدمالی

۳۵ رودوزی‌های سنتی

۳۶ پته‌دوزی

۳۶ سوزن‌دوزی بلوچ

۳۶ قلاب‌دوزی رشتی (رشتی‌دوزی)

۳۷ سوزن‌دوزی سنگسر

۳۷ خوس‌دوزی

۳۷ زرتشتی‌دوزی

۳۸ سوزن‌دوزی ترکمن

۳۸ خامه‌دوزی (خُمک‌دوزی)

۳۸ پریواردوزی (پلیواردوزی)

۳۹ تفرشی‌دوزی (درویش‌دوزی)

۳۹ گلابتون‌دوزی (زری‌دوزی)

۴۱ پوشاک سنتی

۴۲ پوشاک زنان ترکمن

۴۲ پوشاک زنان بلوچ

۴۲ پوشاک زنان هرمزگان

۴۳ ساخت گیوه

۴۳ چاروق

۴۵ آبگینه

۴۶ تراش روی شیشه

۴۶ نقاشی پشت شیشه

۴۶ شیشه فوتی

۴۷ مینای شیشه‌ای

۴۷ شیشه خانه‌بندی (معرق شیشه)

چاپ‌های سنتی	۴۹
چاپ قلمکار مُهری	۵۰
نقاشی قلمکار	۵۰
چاپ کلاقه‌ای (باتیک)	۵۰
صنایع دستی چرمی	۵۳
معرق چرم	۵۴
حکاکی روی چرم	۵۴
نقاشی رو چرم	۵۴
صنایع دستی سنگی	۵۷
تراش سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی	۵۸
معرق سنگ	۵۸
فیروزه کوبی	۵۸
هنرهای سنتی وابسته به معماری	۶۱
آینه‌کاری	۶۲
مقرنس‌کاری	۶۲
گچ‌بری سنتی	۶۲
صنایع دستی استخوان	۶۵
حکاکی روی استخوان	۶۶
نقاشی روی استخوان	۶۶
صنایع دستی دریایی	۶۹
نقاشی روی صدف	۷۰
تولیدات دریایی	۷۰
تراش صدف	۷۰
صنایع دستی کاغذی	۷۳
صحافی سنتی	۷۴
کاغذبری (قطاعی)	۷۴
پاپیه‌ماشه	۷۴
طراحی و نقاشی سنتی	۷۷

طراحی سنتی	۷۸
نقاشی قهوه‌خانه‌ای	۷۸
نقاشی گل و مرغ	۷۸
نگارگری	۷۹
نقاشی لاک‌ی	۷۹
تذهیب	۷۹

ساخت سازه‌های سنتی..... ۸۱

شهرها و روستاهای ملی و جهانی صنایع دستی..... ۸۳

روستاهای ملی صنایع دستی	۸۴
شهرهای جهانی صنایع دستی	۸۴
روستاهای جهانی صنایع دستی	۹۸

دیباچه

صنایع دستی ایران مجموعه‌ای از صنایع هنری و سنتی است که ضمن رعایت ضوابط شرعی و قانونی با محوریت خلاقیت، ذوق و زیبایی‌شناسی با بهره‌گیری از مواد اولیه قابل دسترس تولید می‌شود و فرآیند ساخت و تولید محصول به صورت فردی یا گروهی، عمدتاً با دست و با کمک ابزار مورد نیاز انجام می‌گیرد و محصولات آن واجد ارزش افزوده قابل توجه است.

احصای تمامی گروه‌ها و رشته‌های موجود به دلیل احتمال تداخل برخی رشته‌ها امری دشوار است و خالی از خطاهای احتمالی نیست، لیکن تاکنون به طور کلی ۱۸ گروه بزرگ و حدود ۲۹۹ رشته شناسایی شده و در معاونت صنایع دستی و هنرهای سنتی به تصویب رسیده است که مجموعه پیش رو به گزیده‌ای از آنها می‌پردازد

صنایع دسته فلزی

ساخت آثار فلزی در ایران از پیشینه‌ای غنی برخوردار است. وجود آثار ارزشمندی همچون اشیاء مفرغین لرستان از دوره مادها و سرپیکان‌ها، زیورآلات و جام‌ها از تمدن‌هایی نظیر مارلیک، و دوران هخامنشی و ساسانی خود گواه این امر است؛ چنانچه امروزه آثار ادوار یادشده زینت‌بخش موزه‌ها و مجموعه‌های شخصی در سراسر جهان است.

ماده اولیه این محصولات، فلزات ارزشمندی چون طلا و نقره و فلزات کم‌بها تر همچون مس و آلیاژهای گوناگون نظیر فولاد، برنج، مفرغ، ورشو و... هستند. همچنین بخش قابل توجهی از زیورآلات سنتی با بهره‌گیری از تکنیک‌های مختلف صنایع دستی فلزی انجام می‌شوند.

برخی از شهرهای مهم فعال در این خصوص اصفهان (قلمزنی)، شیراز (قلمزنی)، یزد (زیورآلات سنتی، مسگری، حکاکی روی مس و چلنگری)، زنجان (ملیله و چاقوسازی)، تبریز (حکاکی روی نقره ارامنه) و چالشر (قفل‌سازی) هستند.

قلمزنی

نقش‌اندازی روی فلزاتی نظیر مس، نقره و طلا یا آلیاژهایی مثل برنج و برنز با ضربات انواع قلم و چکش، است. در عمل قلمزنی پشت کار را قیر می‌گیرند تا از سوراخ‌شدن آن هنگام قلم‌زدن جلوگیری کنند و پس از اتمام کار قیر را می‌زدایند. اصفهان، اراک، شیراز، تبریز، قزوین و تهران از مراکز آن هستند.

ملیله‌سازی

هنر ساخت ظروف از مفتول‌های اغلب نقره و گاه طلاست. یک محصول ملیله متشکل از فرم‌های کوچک‌تری است که با خم‌کاری و فرم‌دادن مفتول‌ها توسط انبری ظریف پدید می‌آیند. سپس این گل‌ها به هم لحیم شده و ظرف را تشکیل می‌دهند. مراکز عمده این هنر اصفهان و زنجان هستند.

قفل‌سازی سنتی

قفل‌های سنتی با بهره‌گیری از روش‌های ریخته‌گری، لحیم‌کاری و فنون چکش‌کاری و پرچ‌کردن ساخته می‌شوند و از جنس طلا (برای اماکن متبرکه)، فولاد (اماکن عادی) یا آلیاژهایی نظیر برنج هستند. گاه پس از اتمام ساخت با شیوه قلمزنی یا کوفته‌گری تزئیناتی به آنها افزوده می‌شود.

زیورآلات سنتی

زیورآلات سنتی شامل اشیاء زینتی الحاقی به بدن و یا لباس است. این دست‌ساخته‌ها به خاطر روش ساخت و یا فلز و موادی که از آن ساخته می‌شوند، ارزش می‌یابند. در ایران ساخت زیورآلات سنتی به طرق گوناگون از جمله قلمزنی، حکاکی، مشبک فلز، چکش کاری، مليله، مینا و ... انجام می‌گیرد.

کوفته‌گری (طلاکوبی)

عمل کوفتن فلزی روی فلز دیگر (معمولاً طلا روی فولاد یا نقره)، به نحوی که فلز کوفته شده درون فلز زیرساخت جای بگیرد و جزئی از آن شود. از این هنر در تزیین نمادهای علامت محرم، شمشیر و جعبه استفاده می‌شود.

چلنگری

هنر ساخت اشیاء فلزی قابل حمل است. در هر کارگاهی یک استادکار و یک شاگرد به عنوان دم‌ساز حضور دارند. شاگرد کوره را آماده می‌کند و استاد چلنگر با استفاده از انبرهای بلند، آهن گداخته را از کوره بیرون آورده و با ضربات پتک به آن شکل می‌دهد.

حکاکی روی فلز

ایجاد نقش روی فلز از طریق جدا کردن بار فلزی بصورت تراشه از سطح فلز و درواقع کاستن از حجم آن است. این فرق اساسی آن با فلز زنی است. دیگر اینکه در حکاکی فلز زمینه نسبت به نقش آنچنان گود نیست. این هنر در یزد و همچنین میان ارامنه ایران رواج دارد.

مس چکشی

مس چکشی روش ساخت ظروف از مس از طریق کوبیدن ورقه مسی روی سندان با چکش و شکل دادن به آن است. این صنعت دستی در شهرهایی نظیر زنجان، کاشان، یزد، اصفهان، تهران، اراک و کرمان رایج است.

مشبک فلز

در مشبک کاری فلز پس از انتقال طرح بر روی سطح مورد نظر زمینه را به وسیله اره فلزبر خارج می کنند و نقوش بصورت شبکه ای به هم پیوسته بر جای می مانند.

لازم به ذکر است سایر رشته ها در این گروه زُمود گری، افزارسازی (ابزارسازی)، زره بافی، دواتگری، خم کاری فلزات، ورشو سازی، جُنده کاری، ساخت احجام فولادی سنتی، ضریح سازی و علامت سازی هستند.

میناکاری

مینا ماده‌ای شفاف و حاصل ترکیب اکسیدهای فلزات و چند گونه نمک است که در مجاورت حرارت بالا و در واقع طی عمل پخته‌شدن بر روی زیرساخت‌هایی از جنس سنگ، سرامیک، شیشه و فلز (که تاب درجه حرارت بالا را دارند)، یک پوشش ثابت، درخشان و رنگین ایجاد می‌کند. این امر برای انواع میناکاری صادق است. در میناکاری بیشتر از فلزات طلا، نقره و مس و آلیاژهایی همچون برنج استفاده می‌شود.

از دوران هخامنشی، ساسانی، سلجوقی، تیموری و صفوی در زمینه میناکاری آثار ارزشمندی برجای مانده است. در دوره قاجار کاربرد مینا به طور گسترده‌تری در محصولات متعدد از جمله ظروف و زیورآلات مشهود است. همچنین در این دوره مینای خانه‌بندی مورد اقبال بود. شهر اصفهان از مهم‌ترین مراکز میناکاری در ایران است.

مینای نقاشی

نقاشی با مینا روی ظروفی از جنس مس، طلا، نقره، برنج، ورشو و گاه فولاد است. در این کار ابتدا ظرف را با لعاب سفید مرغوب می‌پوشانند و پس از حرارت‌دهی روی آن نقاشی انجام می‌دهند. میناکاران این مرحله از کار مینا را رنگ‌آمیزی هفت‌رنگ می‌نامند. مرکز اصلی این هنر اصفهان است.

مینای خانه‌بندی

در مینای خانه‌بندی ابتدا مفتولی طبق خطوط اصلی طرح روی سطح شیء جوش داده می‌شود و سپس داخل قسمت‌های محاط با مفتول، با جوهر رنگی رنگ‌آمیزی می‌شوند. این رنگ‌ها در نهایت پس از حرارت‌دهی به ثبوت می‌رسند.

مینای صُبی

در این نوع از مینا که توسط قوم صابئین اهواز که پیرو آیین مندایی هستند انجام می‌شود، ابتدا بر روی شیء مورد نظر (النگو، قاشق یا نظیر آن) طرحی توسط ابزارهای به نام میل حک شده و سپس با اکسید رنگی داخل آن پر می‌شود.

لازم به ذکر است سایر رشته‌ها در این گروه مینای مرصع و مینای مشبک هستند.

کاشه سنتی، سفال و سرامیک

سفالگری هنر ساخت اشیاء و ظروف از گل سفالگری (تهیه شده از مخلوط آب و خاک رس، کائولین و...) به صورت دستی (با دست) یا چرخی (با چرخ سفالگری)، و استحکام بخشی آنها بوسیله پختن در کوره است. این هنر از دیرینه ترین هنرها در ایران و جهان است. آثار سفالین ممکن است لعابدار یا بی لعاب باشند و نیز ممکن است ساده بوده و یا شیوه های مختلف تزئین شده باشند. به طور کلی تزئینات ظروف سفالین به چند دسته کلی قابل تقسیم است: نقش کنده، نقش افزوده مانند باربوتین (خمیر مارپیچ که روی بدنه افزوده می شود)؛ نقش اندازی با فشردن قالب منفی و مهر و نیز افزودن لعاب.

کاشی سنتی نیز محصولی از جنس سفال است که توسط قالب تهیه می شود و بعد از پخت روی آن ها را به وسیله لعاب پوشانده شده و مجدداً در کوره پخته می شود. تکنیک های متنوع و مختلفی برای ساخت کاشی های وجود دارد که برجسته ترین آنها تکنیک هفت رنگ، زرین فام، مینایی، معرق، مشبک و معقلی است.

کاشی زرین فام

کاشی‌ای با لعاب طلایی رنگ است بدون آنکه در ترکیبات لعاب آن از طلا استفاده شده باشد. لعاب زرین فام لعابی است که در سطح آن بر اثر عمل احیا، قشر نازک فلزی تشکیل می‌شود که دارای جلایی مشابه فلزات قیمتی خصوصاً طلاست.

کاشی هفت رنگ

کاشی مربعی که تعدادی از آن در کنار هم یک طرح کلی را به وجود می‌آورند. کاشی را پس از انتقال طرح و رنگ آمیزی در کوره می‌پزند. پس از پخت، کاشی‌ها آماده نصب می‌شوند. هفت رنگ مورد استفاده در این کاشی سیاه، سفید، لاجوردی، فیروزه‌ای، قرمز، زرد و حنایی هستند.

سفال لعاب دار

سفال‌هایی که دارای لایه نازک شیشه‌گون هستند را سفال‌های لعاب دار می‌گویند. لعاب علاوه بر اینکه بدنه سفالی را نسبت به نفوذپذیری آب مقاوم می‌کند به آن کیفیتی تزئینی می‌بخشد.

سفال نقش برجسته

سفال معمولاً بصورت کتیبه است که به مصرف تزئینات معماری می‌رسد. پس از انتقال طرح روی گل، با کمک ابزارهای مختلف مانند ابزارهای مجسمه‌سازی زمینه را خالی می‌کنند تا نقوش برجسته به نظر آیند و بهمین طریق نیز سطح نقوش را پرداخت می‌کنند.

کاشی معرق

کاشی معرق عبارت است از قطعه‌های کوچک و بزرگ بریده شده از کاشی‌هایی با رنگ‌های مختلف، که بر اساس طرح بزرگ‌تر (برای مثال یک ترکیب ختایی و اسلیمی و دیگر نقوش سنتی) جدا شده و کنار هم قرار می‌گیرند.

لازم به ذکر است سایر رشته‌ها در این گروه ساخت لعاب، سفال بدون لعاب، سفال با نقاشی رولعابی، سفال با نقاشی زیرلعابی، کاشی مینایی، کاشی معقلی و تراش کاشی سنتی هستند.

صنایع دسته چوب و حصیری

صنایع دستی چوبی و حصیری به گروهی از صنایع دستی گفته می‌شود که در آن ماده اصلی کار هنرمند الیاف درختان بالاخص چوب است و او با استفاده از تکنیک‌های مختلف از قطعات چوب، اثر یا شیء دلخواه را پدید می‌آورد. این گروه شامل زیرشاخه‌های گوناگونی است که درواقع هر کدام یک روش متفاوت برای خلق اثر هنری هستند. از سوی دیگر حصیربافی که با مواد اولیه برگ خرما یا نی و مواد نظیر آن تولید می‌شود سهم قابل توجهی از این گروه را به خود اختصاص داده است.

خاتم

خاتم کاری هنر آراستن سطوح به صورت موزاییک و با در کنار هم چیدن چند ضلعی های منظم (معمولا مثلث) است. این اشکال منظم از جنس چوب های مختلف، استخوان یا فلز بر اساس یک طرح هندسی در کنار هم چیده می شوند. مراکز اصلی این هنر، شیراز و اصفهان هستند.

گره چینی

شبکه ای از اتصالات کوچک چوبی به شکل گره های هندسی که به صورت کام و زبانه در یکدیگر جفت می شوند بدون اینکه برای اتصال آنها از میخ یا بسط استفاده شود. در فضاهای خالی ایجاد شده چوب یا شیشه رنگی (بر اساس مورد استفاده) قرار می گیرد.

سوخت روی چوب

در این عمل، سوزاندن سطح چوب با استفاده از قالب های فولادی یا برنجی و یا توسط هویه که باعث تضاد پیدا کردن نقش با زمینه، که معمولا از چوب روشن است، می شود.

منبت

کلمه منبت به معنای رویانده شده است و به نقشی گفته می‌شود که نسبت به زمینه خود برجسته‌تر است. ابتدا زمینه را با انواع مغارها یا چاقوی منبت گود می‌کنند و به همین طریق قسمت‌هایی از نقوش را شیب می‌دهند یا اختلاف سطح ایجاد می‌کنند تا اینچنین بنظر آید که نقش از زمینه برخاسته است.

معرق

معرق چوب، بریدن و کنار هم چیدن قطعاتی از چوب‌های مختلف، گاه صدف یا فلزات، به صورت موزائیک بر اساس یک طرح کلی است. نوع دیگری از معرق، معرق جایگزین است که قسمتی از چوب زمینه را خارج و قطعه‌ای بهمان اندازه از چوبی با رنگ دیگر در آن می‌نشانند.

مشبک

مشبک یعنی آنچه که بصورت شبکه‌شبهه و منفذدار درآمده است. مشبک چوب هنری است که در آن پس از اینکه طرح را به سطح چوب (که می‌تواند سطح یک ورقه چوب و یا یک ظرف چوبی باشد) منتقل کردند، فضاهای اطراف نقوش را توسط اره‌مویی یا قلم برمی‌دارند تا نقش جلوه پیدا کند.

جوک کاری

عبارت از کنار قرار دادن چوبهایی از رنگ‌های مختلف به منظور ایجاد یک سطح تزئینی است. به آن خاتم مربع نیز می‌گفتند و شیوه اجرای هردو شبیه است. معمولاً در آن فقط از چوب، محدود به دو یا سه رنگ، استفاده می‌شود و برای روکش سطح و زوار کاربرد دارد. مرکز این هنر شیراز است

کوب بافی

کوب نوعی زیرانداز حصیری است که در مازندران و گلستان از گیاهان خودرویی که در باتلاق‌ها و آب‌بندان‌ها می‌رویند، روی دار افقی (زمینی) بافته می‌شود. این گیاهان شامل گاله (گالی) و واش هستند.

پخل بافی

پخل بافی به بافتن ظروف با ساقه گندم یا برنج می‌گویند. بلحاظ ویژگی ظاهری پخل بافت منظم‌تری نسبت به دیگر انواع حصیر دارد و همچنین سطح آن براق‌تر است اما دوام آن نسبت به حصیرهای دیگر کمتر است. استان خراسان جنوبی مرکز عمده این هنر است

ارسی سازی

پنجره یا در کشویی سنتی ایرانی است که در سابقا در خانه‌های دارای معماری سنتی کار گذاشته می‌شده و عموماً رو به ایوان یا حیاط دارد. بدنه ارسی از چوب و به شیوه گره‌چینی، اسلیمی‌بری یا قواره‌بری ساخته می‌شود. سپس درون شبکه‌های چوبی شیشه‌های رنگی کار گذاشته می‌شود

چیق بافی (چیت بافی)

بافت پرده‌ای از نی، ترکه و ساقه‌های باریک چوب و موی بز است که به مصرف دیواره‌های چادر عشایر می‌رسد. چیق‌های ساده را بیشتر به عنوان دیوار محافظ در بیرون سیاه چادرها استفاده می‌کردند. این صنعت دستی در ایلام و کهگیلویه و بویراحمد هنوز انجام می‌شود

خراطی چوب

خراطی، هنر تراش و شکل بخشیدن به چوب با ابزار حین حرکت دورانی آن بوسیله دستگاه خراطی است. تولید محصولات نظیر عصا، نی و بدنه قلیان، مهره‌های شطرنج، قنددان، شانه چوبی، پایه آب‌آزور، چوب رختی، وردنه، پایه مبل و صندلی، پیپ و... از فراورده‌های خراطی چوب است.

لاک تراشی

یا به گویش مازندرانی چوتراشی (یا چوتاشی)، هنر بومی تراش و شکل دادن به چوب با تیشه است. چوب مورد نیاز را معمولاً از درختان پهن برگ انتخاب می کنند تا راحت تر تراشیده شود. چوب انتخاب شده باید مقداری نمناک باشد تا هنگام تراشیدن ترک نخورد.

نازک کاری

نوعی از درودگری به صورت بسیار ظریف است و در تعریف به معنای آراستن چوب های زیرکار (که ارزانتر هستند) با چوب های نقشدار بسیار زیبا و خاص به صورت لایه ای نازک است. علاوه بر جنبه زیبایی، این کار بخاطر مقرون به صرفه بودن مورد توجه است.

محرق ساقه گندم

محرق به عمل سوخت روی ساقه های معمولاً خودرنگ گندم می گویند. در این هنر، ساقه های خودرنگ گندم را بریده و بر اساس طرح در کنار هم و روی زمینه می چسبانند. سپس با هویه جزئیات بیشتر را به آن می افزایند.

کپوبافی

در تکنیک کپوبافی از پنگاش (مغزی حصیر از کرتک) و پیش‌نخل (الیاف نخل که به دور پنگاش یا همان مغزی پیچیده می‌شود) استفاده می‌کنند. این نوع بافت مقاوم و بادوام است. کپوبافی شهر دزفول در خوزستان و بوشهر بطور گسترده انجام می‌شود.

ترکه‌بافی

تولید محصولات مختلف به روش بافتن الیاف شاخه درختان را ترکه‌بافی می‌گویند. هر منطقه ممکن است از درختان بومی خود مانند ارغوان (با چوب سرخرنگ)، مُروار (با چوب طلایی)، چم، گز و لوده، ترکه مورد نیاز را تهیه کند. محصولات ترکه‌بافی نسبت به حصیر دوام بیشتری دارند.

لازم به ذکر است سایر رشته‌های این گروه بافت الیاف چوبی، بامبوبافی، آلاچیق‌بافی، آلاچیق‌سازی، خاتم‌سازی (مصالح خاتم)، حصیربافی، بوریابافی، سواس‌بافی، سیس‌بافی، گالی‌بافی، ساخت احجام چوبی سنتی، پیکرتراشی، کنده‌کاری روی چوب، قواره‌بری، نقاشی روی چوب، منبت مشبک و معرق منبت هستند.

نساجی سنتی

نساجی یا پارچه‌بافی سنتی یکی از دسته بندی های صنایع دستی ایران است. بافت پارچه با عمل گذراندن پود از میان تار به وسیله دست و با کمک دستگاه بافندگی سنتی انجام می شود.

قدمت تولیدات نساجی در ایران به چندین هزاره پیش از میلاد برمی گردد و قطعات پارچه های دست بافت ایران کهن همچون پارچه های اشکانی، ساسانی، آل بویه و صفوی اکنون از جمله اشیاء ذی قیمت موزه در موزه های جهان می باشند. در ایران تا پیش از تأسیس اولین کارخانجات صنعتی و مدرن نساجی در دهه ۱۸۵۰، بافت پارچه به روش سنتی انجام می گرفت و بسته به نیازها و مصارف، تنوع زیادی داشت. دستگاه های بافندگی ممکن است ساده (دستگاه های دووردی) یا پیچیده (دستگاه دستوری مخصوص ترمه و زربفت) و شامل اجزائی مثل ورد (وسیله تسهیل گذراندن پود از لابه لای تارها)، ماسوره و قرقره، شانه و... باشند. از لحاظ ایجاد نقش، وردها قسمت مهمی از دستگاه هستند که به عمل اصلی بافت یعنی پود گذاری کمک و نیز امکان ایجاد تنوع در طرح را فراهم می کنند. هرچه دستگاه بافندگی به تعداد وردهای بیشتر مجهز باشد (در کارت بافی این وظیف بر عهده کارت می باشد)، می توان طرح های متنوع تری ایجاد کرد.

مخمل بافی

بافته‌ای پرزدار، گرانقیمت و لطیف است. در تولید مخمل سنتی از نخ ابریشم استفاده می‌شود. این پارچه دارای دو تار است یکی برای بافت خود پارچه و دیگری برای ایجاد پرز مخمل. مرکز مهم تولید مخمل کاشان، یزد و اصفهان هستند. مخمل در البسه قیمتی و تجلید قرآن کریم استفاده می‌شود.

زری بافی

زری یا زربفت پارچه‌ای قیمتی، ظریف و دیرینه است که با دستگاهی به نام دستوری بافته می‌شود. تارهای زری از نخ ابریشم و پود آن از نخ‌های گلابتون (نخی با مغزی ابریشم و روکش طلا یا نقره) است. نقوش زری معمولاً شامل انواع بته، شاه‌عباسی، نقش شکارگاه و ماهی‌درهم است.

ترمه بافی

ترمه پارچه‌ای نفیس و ظریف است و الیاف مورد استفاده در آن، ابریشم و پشم ظریف هستند. بافت آن اکنون در یزد با دستگاه دستوری انجام می‌شود. همچنین ترمه انگشتی در هوتک کرمان ترمه با دست بافته می‌شده و اکنون با دستگاه‌های اصلاح‌شده انجام می‌شود. نقش بته‌جقه و نقش‌مایه‌های تکرارشونده رایج‌ترین نقوش در ترمه هستند.

چادر شب بافی

چادر شب، پارچه‌ای است که با رنگ‌های سرزنده و با استفاده از نخ‌های ابریشمی و پنبه و دستگاهی بنام پاچال بافته می‌شود. عمدتاً طرح‌های راه‌راه و چهارخانه و نقوش انتزاعی حیوانات و گیاهان در آن دیده می‌شود. بافت آن در گیلان و مازندران بسیار رواج دارد.

دارایی بافی (ایکات)

در بافت پارچه دارایی نخ‌های بافت (تار یا پود و یا هردو) را پیش از عمل بافت گره زده و بعد رنگ می‌کنند. قسمت‌های گره خورده رنگ نمی‌پذیرند. سپس تارها را چله کشی می‌کنند و نقش در حین بافت پدید می‌آید. بافت دارایی در یزد و کاشان انجام می‌شود و البته در میان ترکمن‌ها نیز رواج دارد.

جاجیم بافی

جاجیم دست‌بافته‌ای تارنماست به این معنا که تار نقش اصلی را در نقش‌اندازی روی آن ایفا می‌کند. این محصول در بسیاری از مناطق روستایی و عشایری ایران با نام‌ها و نقوش متفاوت تولید می‌شود. تار و پودهای آن نخ پشم یا پنبه و در موارد اندکی تار آن نخ ابریشم است. جاجیم با دستگاه نساجی بافته می‌شود و عرض کمی دارد.

عبابافی

عبا منسوجی ساده، گرانبه‌ایست، بسیار ظریف و دارای تاروپودی از جنس پشم شتر است. عبا در رنگ‌های متنوع مانند مشکی، قهوه‌ای تیره و روشن تا سفید رنگ و سفید وجود دارد. عبا روی دستگاه دووردی بافته می‌شود و به مصرف تهیه بالاپوش مردانه و گاه زنانه می‌رسد.

کاریافی

پارچه‌ای پنبه‌ای است که بر روی دستگاه بافندگی دووردی یا چهاروردی، که در میدان آن را «کار» می‌خوانند، بافته می‌شود. طرح آن عمدتاً راه راه است. از این پارچه امروزه در تهیه شال زنانه یا سفره استفاده می‌شود.

موج‌بافی

موج تار و پود پشمی بافته می‌شود و به دلیل طرح‌های زیگزاگ که بر روی پارچه نقش می‌بندد چنین نامی دارد. موج در طرح چهارخانه نیز تولید می‌شود. موج بیشتر در استان‌های کرمانشاه، کردستان و قزوین بافته می‌شود و عمدتاً مصارفی چون رختخواب‌پیچ، پستی، رویه کرسی و نظایر آن دارد.

شعر بافی

پارچه شعر با دستگاه نساجی سنتی دوور دی بافته می‌شود. در این نوع دست‌بافت، تار و پود از جنس ابریشم است که از آن برای لباس، پوشش سر یا دور کمر استفاده می‌نمایند؛ اگرچه امروزه از پنبه نیز در بافت آن استفاده می‌شود. شهرهای یزد و کاشان مراکز شعر بافی هستند.

کارت بافی (نوار بافی)

کارت بافی یا نوار بافی هنر بافتن نوار منقوش با استفاده از یک سری کارت (که در حکم ورد در دستگاه نساجی هستند) است و نام‌های دیگر آن پن بافی (در قزوین)، مداخه بافی (در خراسان شمالی و لرستان)، وریس بافی (در چهارمحال و بختیاری)، کشه (در لرستان)، نیک بافی (کلات نادری) و نوار بافی (در علی آباد کتول) است.

لازم به ذکر است سایر رشته‌ها در این گروه ساچیم بافی (ساچین بافی)، بافت پوپشمن، گلچ بافی، بافت متکازین، احرامی بافی، حرمی بافی، یزدی بافی، کار بافی، ایزار بافی، ارمک بافی، متقال بافی، جیم بافی، فرت بافی (تن بافی)، کرباس بافی، برک بافی، ابریشم بافی، باشلق بافی، چادر شب بافی، شال ترمه بافی، عریض بافی، بافت چپری، مرس بافی، شیردنگ بافی، شال بافی، چوقا بافی بختیاری، عبا بافی، ماشه بافی، خوس بافی، قنauیز بافی و حضایه بافی هستند.

بافته‌های داری و غیرداری

بافته‌های داری و غیرداری قدمتی دیرینه در ایران دارند. تولید این دستبافته‌ها، به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین صنایع دستی ایران، در اکثر نقاط شهری و روستایی از دیرباز رواج داشته و پیوند ناگسستنی با زندگی ایرانیان دارد. تنوع این محصولات، با تنوع فرهنگی مناطق رابطه‌ای معنادار دارد. در میان این بافته‌ها، بافته‌های داری با کمک دارهای افقی و عمودی تولید می‌شوند که گلیم‌ها، قالی‌گلیم، گبه، قالیچه، تاجه، نمکدان، چننه، زیلو از مواردی هستند که ذیل آن قرار می‌گیرند. یکی از زیرمجموعه‌های عمده بافته‌های داری گلیم است که طیف وسیعی از انواع خود را دربرمی‌گیرد. گلیم دستبافته‌ای تخت و بدون پرز (به استثنای گلیم گل‌برجسته) و پودنماست که از درگیری تار و پود حاصل می‌شود. در گذشته به خاطر ارزان‌تر بودن و سهولت بافت نسبت به فرش استفاده گسترده‌تری داشته و تنوع و پراکندگی جغرافیایی آن مؤید این امر است. گلیم‌های ساده دورو هستند و گلیم‌های سوزنی که در آنها از تکنیک پود اضافه (پودی برای نقش‌اندازی و اضافه بر پود اصلی) استفاده می‌شود، یک رو دارند. بافته غیرداری این گروه نمدها است که با ایجاد شرایط رطوبت و فشار الیاف پشم درهم تنیده شده و این بافته شکل می‌گیرد.

گلیم شیریزی پیچ (شیریزی پیچ)

شیریزی پیچ گلیمی یک‌رو و ظریف است که بافت آن در استان کرمان خصوصاً سیرجان رواج دارد و در بافت آن از تکنیک سوزنی استفاده می‌شود. تار و پود آن هر دو از پشم خالص ظریف است. بافت آن به اندازه بافت قالی وقتگیر بوده و نقوش آن مانند نقشه قالی پرتفصیل است.

زیلوبافی

زیلو دستبافته‌ای دورو است که در بیشتر موارد از پنبه (مید و کاشان) گاهی نیز از پشم (در نوش‌آباد کاشان) بافته می‌شود. زیلو معمولاً دارای دو رنگ (رنگ‌های متضاد) است و از هر دو طرف قابل استفاده می‌باشد. نوع پنبه‌ای آن بعنوان عایق حرارتی، کفپوشی مناسب برای مناطق گرمسیر است.

گلیم نقش برجسته (گل برجسته)

گلیم گل برجسته در واقع تلفیق گلیم و فرش است. در این نوع بافت، زمینه‌ی بافت، گلیم ساده است که اصطلاحاً در استان ایلام به آن صوفی‌بافی می‌گویند و نقوش آن با گره قالی ایجاد می‌شوند و به این ترتیب با زمینه اختلاف سطح پیدا کرده و برجسته هستند.

ورنی

ورنی نوعی گلیم نفیس است که نقشه و طرح آن به فرش شباهت دارد. نقوش آن شکسته و انتزاعی و برگرفته از طبیعت است. در بافت آن از تار و پود پشمی یا ابریشمی و تکنیک سوزنی استفاده می‌شود. این زیرانداز در استان‌های اردبیل و آذربایجان شرقی تولید می‌شود.

رندبافی (سراندازبافی)

رندبافی یا سراندازبافی با تکنیک بافت سوزنی بافته می‌شود و یک‌رو است. این دست‌بافته بیشتر در ابعاد قالیچه یا رومیزی بافته می‌شود و نقوش آن عمدتاً گیاهان و جانوران انتزاعی هستند. این فن بافت در ایل قشقایی و بختیاری مرسوم است.

نمدمالی

نمد، زیراندازی غیرداری و پشمی است. تحت شرایط حرارت و رطوبت الیاف پشم مجعد پشم در هم فرو می‌روند. سپس با نمدمالی آن را استحکام بیشتری می‌بخشند.

لازم به ذکر است سایر رشته‌ها در این گروه دوره‌چین‌بافی (سراندازبافی)، لی‌بافی بختیاری، مسند، سفره آردی، سفره کردی، ای‌بافی (دولایه‌بافی)، شیشه‌درمه، سیاه‌چادر بافی، کلاه‌مالی، تولیدات نمدی دست‌دوز و پلاس‌بافی هستند.

رودوزی‌های سنتی

این گروه شامل انواع روش‌های نقش‌دار کردن پارچه ساده به وسیلهٔ دوختن با سوزن یا قلاب، الحاق اقلام زینتی و یا خارج کردن تار و پود پارچه می‌باشد. رودوزی‌های سنتی شامل چهار گروه است: رودوزی‌های پُرکار (پارچه زمینه دیده نمی‌شود)، سوزن‌دوزی، سکه‌دوزی (بیرون کشیدن تار یا پود پارچه) و رودوزی‌های الحاقی (اضافه کردن و نصب منجوق، پولک، سکه، صدف، نوار، سرمه و... بر روی پارچه).

پته‌دوزی

با نام‌های دیگر سلسله‌دوزی یا قطعه‌دوزی نوعی رودوزی مربوط به کرمان است که با نخ پشمی رنگی به نام ریس بر روی پارچه پشمی به نام عریض انجام می‌شود. پته یکی از رودوزی‌های گرانقیمت در ایران است. نقوش آن عمدتاً شامل گیاهان، بته جقه و پرندگان است.

سوزن‌دوزی بلوچ

(به زبان محلی سوچن‌دوزی یا سیچن‌دوزی) دوخت نقوش شکسته سنتی با نخ‌های ابریشمی رنگین و سوزن‌روی پارچه‌ای است که تار و پود آن قابل شمارش باشد. از همین رو این رودوزی نظمی بسیار دقیق دارد و بسیار نفیس است و در تکمیل سرآستین، لبه شلوا و پیش‌سینه در لباس زنان بلوچ استفاده می‌شود.

قالبدوزی رشتی (رشتی‌دوزی)

این رودوزی با قلاب مخصوص و نخ ابریشم روی پارچه ماهوت یا بطور کلی پارچه‌ای محکم انجام می‌شود. برای دوخت وسیله‌ای بنام جریده جهت نگه داشتن پارچه و از کتل چوبی برای نشستن هنرمند استفاده می‌شود. این هنر در گذشته توسط مردان انجام می‌شده و مرکز آن رشت است.

سوزن‌دوزی سنگسر

نوعی شماره‌دوزی مربوط به ایل سنگسر در مهدیشهر استان سمنان است که با نخ ابریشمی (محدود در چند رنگ) بر روی پارچه کژین (ابریشم درجه دو) انجام می‌شود. این سوزن‌دوزی برای تزئین لباس زنان استفاده می‌شود و نقوش آن دارای معانی نمادین است.

خوس‌دوزی

این نوع رودوزی به کمک نوارهای نقره‌ای یا طلایی باریک روی پارچه توری ریزبافت انجام می‌شود. در این شیوه هنرمندان بدون استفاده از سوزن یا وسیله دیگر با رد کردن خود نوارهای فلزی از منافذ، روی آن انواع ستاره‌ها و دیگر نقوش می‌نشانند.

زرتشتی‌دوزی

دوخت نقوش مذهبی آیین زرتشتی مانند طاووس و خورشید بر روی پارچه‌های ساده و ریزبافت به وسیله انواع دوخت‌ها مانند ساقه‌دوزی و توپ‌دوزی با نخ ابریشم تاییده شده است که در یزد و برخی نقاط کرمان رواج دارد.

سوزن دوزی ترکمن

سوزن دوزی در میان مردمان ترکمن به نام‌های کشته، کوجمه و ایلمه نیز معروف است و روی پارچه‌های ابریشمی یا پشمی با نخ ابریشم یا پنبه انجام می‌شود. رنگ بیشتر طرح‌ها و پارچه‌ها قرمز است که در بین ترکمن‌ها نماد خون و شعله آتش است.

خامه دوزی (خَمَك دوزی)

یا خومک دوزی از این جهت به این نام خوانده می‌شود که در گذشته برای آن از نخ ابریشم خام (یعنی پرداخت نشده و رنگ نشده) استفاده می‌کردند و رودوزی بر روی پارچه سفید انجام می‌شد. اما اخیراً در نمونه‌هایی رنگ نخ ابریشم برای جلوه‌گری بیشتر متضاد با زمینه انتخاب می‌شود.

پلیواردوزی (پلیواردوزی)

پلیوار از دوخت‌های بسیار نفیس است که نسبت به دوخت‌های دیگری نظیر خامه دوزی نسبتاً وقتگیرتر و دشوارتر است و اثر کوک‌ها در پشت پارچه به نسبت خود نقش در روی پارچه ناچیز است. این دوخت گاهی با آینه دوزی همراه است.

تفرشی دوزی (درویش دوزی)

نوعی رودوزی معمولاً تک‌رنگ است که نقوش ساده پلکانی و تک‌رنگ دارد که با دوخت شلال ایجاد می‌شوند. از این دوخت تزئینی درحاشیه کلاه دراویش استفاده می‌شده و تفرش مرکز اصلی انجام آن است.

گلابتون دوزی (زی دوزی)

گلابتون به نخ‌های ابریشمی گفته می‌شود که دارای روکش طلا یا نقره باشند. گلابتون دوزی با سوزن، که در حقیقت نوعی قلاب است، و با دوخت زنجیره‌ای انجام می‌شود. دوختی جهت تزئین لباس‌های سنتی منطقه هرمزگان است.

لازم به ذکر است سایر دوخت‌های سنتی شامل سُکمه دوزی (چشمه دوزی)، بُرودری دوزی، نقش دوزی، بخارادوزی، قلاب دوزی، اصفهان، سیاه دوزی ترکمن (شاهکوه)، سیاه دوزی سیستان، ممقان دوزی، رودوزی‌های الحاقی، شبکه دوزی، گل اشرفی دوزی، بیلش دوزی، سرافی دوزی سیستان، کمه دوزی (کمه دوزی یا کمان دوزی)، مضاعف دوزی، لانه زنبوری دوزی، شمشه دوزی، سکه دوزی بلوچستان، نم‌نم دوزی و چهل تکه دوزی (لندره دوزی یا خاتمی دوزی) هستند.

پوشاک سنتی

یکی از صنایع دستی و بومی ایران و نیز نمود بارز غنا و تنوع فرهنگی در ایران، دوخت لباس‌های محلی اقوام است. گوناگونی فرم، رنگ‌بندی، تزئینات و آرایه‌های الحاقی در این محصولات ریشه در اقلیم هر قوم و آیین‌ها و نگرش زیباشناختی آن قوم دارد. با اینهمه لباس‌های اقوام مشترکاتی نیز دارند. عموماً پوشاک محلی زنان از سرپوش، جلیقه، شلوار، دامن و پاپوش، و پوشاک محلی مردان از سرپوش، پیراهن، جلیقه، کت، شال کمر، شلوار و پاپوش تشکیل می‌شود. رنگ در پوشاک مردان نسبت به زنان بسیار محدودتر است. اهمیت ویژه پوشاک سنتی در این است که این محصولات علاوه بر ارزش ذاتی خود بعنوان یک پوشش فرهنگی، محملی برای حفظ و انتقال صنایع دستی دیگر نظیر نساجی سنتی، رودوزی‌های سنتی، زیورآلات الحاقی و ... هستند. پای‌پوش‌های سنتی زیرمجموعه مهم پوشاک سنتی هستند. پای‌پوش‌ها به تناسب مورد استفاده ممکن است از چرم، نخ پنبه و یا پشم تهیه شوند. با گذر زمان و ورود تولید پوشاک به مرحله صنعتی، و نیز با توسعه شهرنشینی و صنعت مد و لباس استفاده از البسه محلی رو به کاستی گذاشت. امروزه هنوز در برخی از روستاها و جوامع محلی از لباس سنتی استفاده می‌شود. همچنین در برخی مراسم، افراد برای تجدید سنت‌ها لباس‌های محلی خود را به تن می‌کنند.

پوشاک زنان ترکمن

لباس سنتی ترکمن از پارچه دستبافت ابریشم، پشم یا پنبه تهیه می‌شود و لبه و سرآستین آن با سوزندوزی ترکمن یا سیاه‌دوزی ترکمن تزئین می‌شود. گاه زنان چارق‌دی از محصولات ابریشم‌بافی آن منطقه دارند و همچنین این پوشاک الحاقاتی دارد که از جزو زیورآلات سنتی ترکمن هستند.

پوشاک زنان بلوچ

لباس زنان بلوچ عبارت از شال سر، بالاپوش (جامک)، و شلوار (پاجامک) است. ویژگی عمده لباس زنان بلوچ قطعات الحاقی تزئینی برای سرآستین، لبه دامن و پیش‌سینه است که با انواع سوزن دوزی بلوچ، گاه همراه با سکه‌دوزی یا آینه‌دوزی، تهیه و به لباس الحاق می‌شود.

پوشاک زنان هرزگان

لباس زنان هرزگان در نمونه اعلای آن شامل شال خوس دوزی (جلیل خوسی)، بالاپوش (کندوره)، شلواری که از زانوبه پایین تنگ است (تُبُن) می‌باشد. این لباس معمولاً با گلابتون دوزی، شک‌بافی یا باده‌دوزی تزئین می‌شود.

ساخت گیوه

گیوه نوعی پای پوش سنتی و تابستانی است که از دو قسمت تخت و رویه ساخته می شود. رویه آن از جنس نخ ابریشم یا پنبه است که ساده و یا طرح دار بافته می شود. رویه پس از آماده شدن با سوزن جوالدوز، درفش و قلاب به تخت متصل می شود.

چاروق

چاروق کفشی چرمی است که سابقاً پای پوش روستایان و دهقانان بوده و با بند بلندی به نام پاتابه به ساق پا پیچیده می شده است، اما امروزه به عنوان پای پوشی زینتی توسط بانوان استفاده می شود. چاروق سه نوع دارد: چاروق تمام چرم، توری و پرده بند. استان زنجان مهم ترین مرکز تولید آن است.

لازم به ذکر است سایر انواع پوشاک سنتی در این گروه پوشاک اقوام ترکمن، گیلک، مازندران، کرد، کرد خراسان شمالی (کرمانج)، خراسان رضوی، خراسان جنوبی، ساکنان سیستان، اقوام بلوچ، بختیاری، لر، افشار، قشقایی، سمنان، مردم ایبانه، قوم آذری و قوم فارس هستند. همچنین پای پوش هایی همچون کلاش و چموش نیز در گروه پوشاک سنتی جای می گیرند.

آبگینه

گروه آبگینه دربرگیرنده رشته‌هایی است که به تولید ظروف شیشه‌ای با شکل‌دهی به خمیر گداخته آن، تا اعمال انواع تزئینات بر شیشه پس از سرد شدن آن، مرتبط هستند. این تزئینات با روش‌های گوناگون نظیر افزودن رنگ در خمیر مذاب شیشه، بارفتن، آبگز کردن، نقاشی پشت شیشه، نقاشی روی شیشه و تراش آن، افزودن تزئینات با خمیر شیشه و نیز ایجاد نقش به کمک خوردگی با اسید، ساییدن یا تراش ایجاد می‌شوند.

تراش روی شیشه

تراش از جمله تزئینات سرد شیشه محسوب می گردد که طی آن با استفاده از سنگ های دیسکی سخت تر از جنس شیشه به وسیله دستگاه تراش، نقوش روی شیشه تراش داده می شود. استان تهران از مراکز اصلی تراش شیشه است.

نقاشی پشت شیشه

نقاشی ای است که با استفاده از رنگ روغن بر روی یک طرف شیشه، با هدف دیده شدن نقش ازطرف دیگر شیشه انجام می شود. روش رنگ گذاری آن برعکس روش نقاشی رنگ و روغن است و برای مثال جزئیات طرح و پردازها و سایه زنی ها در همان ابتدای کار انجام می پذیرد.

شیشه فوتی

یا شیشه گری با دم، از اصلی ترین روش های ساخت شیشه است که در آن با دم که یک میله توخالی فلزی است در شیشه مذاب می دمند تا جابایی ایجاد شود که همان بدنه اصلی ظرف خواهد بود. سپس آن را با قیچی از دم جدا کرده و فرم می دهند. آنگاه در کوره تنش زدایی می گذارند تا آرام آرام سرد شود.

مینای شیشه‌ای

میناکاری روی شیشه یا نقاشی کوره‌ای، هنری قدیمی است که از دیرباز برای ایجاد نقش‌های مختلف روی اشیاء شیشه‌ای کاربرد داشته است. مواد و لوازم مورد نیاز برای انجام این کار پودر مینا، روغن و کوره است.

شیشه خانه‌بندی (معرق شیشه)

روشی برای تولید محصولات کاربردی تزئینی است که بیشتر در طراحی و اجرای معماری داخلی کاربرد دارند. در این روش بر اساس طرح قبلی قطعات شیشه‌های رنگی برش داده و طبق طرح، در کنار هم با کمک نوارهای مسی چسبانده و در یک قاب محکم می‌شوند. سپس با استفاده از لحیم و هویه به همدیگر متصل می‌گردند.

لازم به ذکر است سایر رشته‌ها در این گروه تراش پشت شیشه، نقاشی پشت آینه، حکاکی روی شیشه و همجوشی شیشه (شیشه حرارت مستقیم یا گلس فیوز) هستند.

چاپ‌های سنتی

چاپ‌های سنتی به دسته‌ای از صنایع دستی اطلاق می‌شود که در نتیجه آنها نقشی ماندگار بر روی پارچه ایجاد می‌گردد. این چاپ‌ها توسط مهر، قالب، شابلون و یا با قلم مو، با بهره‌گیری از روش‌های مختلف رنگ‌آمیزی و یا مقاوم‌سازی پارچه نسبت به رنگ (مومی کردن، گره زدن، نمک‌پاش کردن و...) صورت می‌گیرد. چاپ روی پارچه را می‌توان به دو گروه کلی تقسیم نمود: چاپ روی پارچه‌های پنبه‌ای و کتان که به چاپ قلمکار یا چیت‌سازی معروف است و چاپ روی پارچه‌های ابریشمی که به چاپ کلافه‌ای شهرت دارد.

چاپ قلمکار مُهری

یا چیت‌سازی، که در آن ابتدا نقش‌های تیره‌تر را با مُهری از چوب گلابی پیاده می‌کنند و سپس با زدن مهرهای کامل‌کننده نقش و با رنگ‌های دیگر آن را تکمیل می‌کنند. هر مهر ممکن است یک نقش کامل باشد و یا تکرار آن، نقش را ایجاد کند. در پایان، محصول را در آب می‌شویند.

نقاشی قلمکار

در این روش نقش و طرح به وسیله قلم‌مو بر روی پارچه انتقال می‌یابد. طرح‌های مجالس بزم، صحنه‌های رزم، نقالی، طرح گلدانی و نظایر آن با این روش اجرا می‌شوند. اصفهان از مراکز اصلی چاپ قلمکار نقاشی و مُهری است.

چاپ کلاقه‌ای (باتیک)

چاپ کلاقه‌ای نوعی نقش‌اندازی بر پارچه ابریشمی است. در این روش قسمت‌هایی از پارچه را بر اساس طرحی که مدنظر دارند با موم‌گذاری نسبت به رنگ مقاوم می‌کنند. سپس قسمت‌های موم‌نخورده را رنگ می‌کنند. مرزهای مومی از تداخل رنگ‌ها جلوگیری می‌کنند.

صنایع دسته چرم

این گروه شامل محصولات تزئینی و کاربردی است که با استفاده از پوست و چرم دباغی شده به شیوه سنتی و دستی تولید می‌شوند. مواد اولیه ساخت آن‌ها چرم دباغی شده است. همچنین انواع روش‌های تزئین چرم مانند نقاشی روی چرم، سوخت چرم، حکاکی روی چرم، معرق چرم و جلدسازی بخشی از این گروه هستند. جلدسازی یکی از هنرهای مهم در نظر ایرانیان بوده و برای حفظ و تزئین کتب ارزشمند از چرم‌های مرغوب استفاده می‌کردند و خود مشتمل بر انواعی همچون جلد ضربی، جلد سوخت و جلد معرق بود.

معرق چرم

هنر ساخت و تهیه جلد کتاب و غیره با قطعات بریده شده چرم و اتصال آن‌ها به یکدیگر است. برای این کار از چرم‌هایی مانند تیماج و میشن، نقوش برجسته و ممتازی از گل و بوته و مرغ با اشکال هندسی منظم و دقیق و یا تصاویر حیوانات را بریده و براساس طرح در کنار هم چیده و می‌چسبانند.

حکاک‌ی روی چرم

در حکاک‌ی روی چرم ابتدا سطح چرم را مرطوب می‌کنند و پس از انتقال طرح، خطوط طرح را با وسیله‌ای نوک تیز خراش می‌دهند (بطوریکه مقدار اندکی چرم از روی کار بلند می‌شود). سپس با قلم روی خطوط کنده شده می‌کوبند و به این صورت مقداری اختلاف سطح با زمینه ایجاد می‌کنند.

نقاشی روچرم

نقاشی و طراحی سنتی بر روی چرم که موارد استفاده فراوانی دارد. برای این کار از چرم گوسفندی دباغی شده و رنگ پودری یا رنگ اکریلیک استفاده می‌کنند. رنگ‌گذاری طرح از روشن به تیره انجام می‌شود.

لازم به ذکر است سایر رشته‌های این گروه جلدسازی سنتی، تولیدات چرمی دست‌دوز، سوخت روی چرم و نقش‌اندازی ضربی روی چرم می‌باشند.

صنایع دسته سنگ

سنگ از آن دست مواد اولیه است که در رشته‌های مختلف صنعتی و هنری مورد استفاده قرار می‌گیرد و این به دلیل ویژگی‌های خاص آن است. بعضی از این ویژگی‌ها فراوانی، قیمت ارزان و در دسترس بودن آن در بیشتر موارد، و دوام و ماندگاری طولانی است. در صنایع دستی از انواع سنگ استفاده می‌شود که سنگ‌های معمولی تا سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی را دربر می‌گیرند. این صنعت یکی از مهم‌ترین و پردرآمدترین رشته‌ها در صنایع دستی ایران است.

تراش سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی

شامل مجموعه‌ای از روش‌های تراش و حکاکی نقوش روی سنگ‌های قیمتی یا نیمه‌قیمتی، مانند زمرد، عقیق، سنگ خارا، سنگ مرمر و فیروزه است که در نتیجه آن سنگ برای نشان دادن بر روی زیورآلات یا ظروف پُربها آماده می‌گردد.

معرق سنگ

چیدن قطعات سنگ‌های مختلف با رنگ‌های گوناگون در کنار هم بر اساس یک طرح کلی هندسی یا منحنی است. کاربرد گسترده معرق سنگ پوشش تزئینی سطوح و کف است. همچنین در برخی محصولات نظیر میز کاربرد دارد.

فیروزه کوبی

فیروزه کوبی به هنر پوشاندن قسمتی از سطح زیورآلات، ظروف و اشیاء فلزی از جنس مس، نقره، برنج یا برنز، از طریق نشان دادن قطعات ریز فیروزه به صورت موزاییک، اطلاق می‌شود.

سایر رشته‌های این گروه حجاری سنگ (سنگتراشی)، حکاکی سنتی سنگ، خراطی سنگ، مرصع کاری و مشبک سنگ می‌باشند.

هنرهای سنتی وابسته به معماری

هنرهای سنتی وابسته به معماری آن دسته از هنرهایی هستند که کارکردی تزئینی دارند و در سالیان متمادی زینت بخش بناهایی همچون کاخ‌ها، خانه‌ها و کوشک‌ها، حمام‌های سنتی، بازارها، تکایا و بناهایی نظیر آن بوده‌اند. علاوه بر کارکرد تزئینی برخی از آنها مانند کاربندی در استحکام بخشی بنا نیز سهم دارند.

آینه کاری

نوعی تزئین بنا با آینه است که عبارت از بریدن قطعات بزرگ و کوچک آینه به وسیله الماس و سپس در کنارهم قرار دادن آنها طبق نظمی معین (اغلب با طرح گره‌های هندسی) و چسباندن بر روی بستری از خمیر گچ و سریش است.

مقرنس کاری

یکی از عناصر تزئینی مهم در معماری ایرانی است که ساختار آن به استالاکتیت یا لانه زنبور شباهت دارد و تبدیل یک شکل هندسی به شکل دیگر را ممکن می‌سازد. مقرنس اغلب در زیر گنبد، داخل محراب‌ها، شبستان یا طاق‌های ورودی استفاده می‌شود.

گچ‌بری سنتی

یکی از روش‌های تزئین در معماری ایرانی است که حاصل بریدن، کنده کاری و برجسته کاری اندود گچ بر اساس یک طرح سنتی به وسیله ابزار خاصی همچون انواع قلم‌ها و کاردک است.

سایر رشته‌های این گروه آجرکاری سنتی، آهک‌بری سنتی، ساروج‌بری سنتی، لایه‌چینی، یزدی‌بندی، رسمی‌بندی، کاربندی و و نقاشی دیواری سنتی می‌باشند.

صنایع دسته‌استخوان

به ساخت آن دسته از آثار صنایع دستی اطلاق می‌شود که با استفاده از استخوان حیوانات مانند عاج فیل، قلم و ساعد گوسفند و گاو و استخوان کتف شتر (که دارای کیفیت مناسب، زیبایی و استحکام برخوردارند) ساخته می‌شوند. همچنین نقش‌اندازی بر روی آنها در این گروه از صنایع دستی جای می‌گیرد. این هنر در گذشته رونق بیشتری داشته و هم‌اکنون به دلایل زیست‌محیطی بطور محدود انجام می‌شود. برای مثال در سال ۱۹۸۹ کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های در معرض انقراض، به فیل‌ها بالاترین سطح حمایت را اعطا و تجارت بین‌المللی عاج را ممنوع اعلام کرد. هم‌اکنون استخوان حیوانات دیگر مثل گاو و شتر جایگزین آن شده است.

حکاکی روی استخوان

هنر حکاکی و کنده کاری با انواع ابزار تراش نظیر قلم حکاکی یا دستگاه فرز بر روی استخوان حیوانات، معمولاً استخوان قلم یا ساعد، انجام می‌گیرد. محصولات حکاکی روی استخوان شامل تابلو، دسته چاقو، الحاقات تزئینی سازهای سنتی، جعبه و زیورآلات می‌باشد.

نقاشی روی استخوان

هنریست که در آن هنرمند طرح‌ها و نقوش سنتی را روی قسمتی از استخوان که از قبل صیقل داده شده است با آبرنگ یا گواش نقاشی می‌کند و از این طریق محصولات مثل تابلو، جعبه و نظایر آن را تزئین می‌کند.

صنایع دسته دریایه

مجموعه‌ای از صنایع دستی هستند که اغلب، ساکنان سواحل ایران خصوصاً سواحل خلیج فارس به واسطه دسترسی بیشتر به مصالح کار، به آن می‌پردازند. هنرمندان این گروه با استفاده از مصالح به دست آمده از دریا مانند انواع صدف و گوش ماهی، ستاره دریایی، استخوان ماهی، دندان، پوست و پولک ماهی، اشیای تزئینی و مصرفی می‌سازند.

نقاشی روی صدف

در این هنر، بر روی صدف صیقل داده شده، نگارگری سنتی انجام می شود. محصولات تولیدی اشیاء مصرفی از جمله زیورآلات، جعبه، جاسویچی و غیره می باشند.

تولیدات دریایی

مردم شهرهای ساحلی، از انواع صدف و گوش ماهی محصولات متنوع کاربردی مثل لوستر، پرده آویز و محصولات تزئینی مثل مجسمه، قاب، تابلوهای هنری و زیورآلات سنتی تولید می کنند که این دست ساخته ها در زمره تولیدات دریایی محسوب می شوند.

تراش صدف

تراشیدن صدف معمولاً با دستگاه تراش صدف برای تولید اشیاء تزئینی خصوصاً زیورآلات انجام می شود.

صنایع دسته کاغذی

این گروه شامل هنرهایی است که در آنها با استفاده از کاغذ یا خمیر آن، آثار تزئینی یا کاربردی پدید می‌آورند. همچنین صحافی سنتی به منزله هنری در خدمت حفظ و نگهداری مکتوبات، بخش مهمی از این گروه بوده است و تاریخی به قدمت کتاب دارد. صنایع دستی کاغذی با هنرهای دیگری همچون نگارگری، خوشنویسی و نقاشی لاک‌پیوند دارد.

صحافی سنتی

به روش سنتی بریدن کاغذها (فصّالی) و اتصال آنها به هم (وَصّالی)، تهیه جلد و شیرازه دوزی، آهار زدن و مهره زدن، جدول کشی و نیز عملیات مرمت و احیاء کتب دست نویس و قدیمی آسیب دیده صحافی می گویند. این هنر در ایران اهمیت زیادی داشته و دارد.

کاغذبری (قطاعی)

قطاعی یا برش کاغذ یکی از رشته های ظریف و دقیق است. هنرمند پس از طراحی روی کاغذ ساده یا رنگی نقش را با قیچی یا کارد مخصوص از میان کاغذ جدا می کند، طوری که کاغذ شکل اصلی خود را از دست ندهد.

پاپیه ماشه

پاپیه ماشه لغتی فرانسوی به معنای کاغذ مچاله یا جویده شده است. در این هنر خمیر کاغذ را به سیریش آغشته کرده و تحت فشار قرار می دهند و روی قالب می کشند و تحت فشار قرار می دهند. سپس روی آن قطعات کاغذ و گاه پارچه می چسبانند و سمباده می کشند تا زیرساختی برای نقاشی لاکی تهیه کنند.

طراحی و نقاشی سنتی

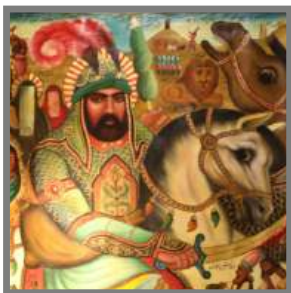

نقاشی سنتی ایران که با نام نگارگری و نقاشی ایرانی نیز شناخته می‌شود بر پایه طراحی سنتی بنا شده است. مهارت در طراحی سنتی اصولی همچون ترسیم اسلیمی، ختایی، نقوش فرنگی، انواع گره، نیلوفر، ابرها و وصالی و فصالی (که علاوه بر صحافی به نحوه اتصال و قطع نقوش سنتی در یک ترکیب‌بندی نیز دلالت دارد) و پیکرنگاری را دربرمی‌گیرد و نیازمند ممارست، مطالعه و کسب تجربه در همنشینی رنگ‌ها، فرم‌ها و ترکیب‌بندی‌ها است. این نقاشی تابع اصول نقاشی واقع‌گرا نیست و تحت تأثیر سنت‌های قدیم نگارگری همچون عدم رعایت پرسپکتیو و ابداع قواعدی مانند پرسپکتیو مقامی قرار داد که این قاعده اخیر در نقاشی قهوه‌خانه‌ای بارز است.

طراحی سنتی

طراحی نقوش سنتی ختایی، اسلیمی یا پیکرنگاری با مداد یا قلم فلزی بصورت ساده یا مبنی بر رعایت شدت و ضعف قلم (پهن ترسیم کردن و نازک نمودن خط متناسب با طرح) است. کسب مهارت در طراحی سنتی پیش‌نیاز انواع نقاشی سنتی ایرانی است.

نقاشی قهوه‌خانه‌ای

نقاشی قهوه‌خانه‌ای یا خیالی‌نگاری علاوه بر بهره‌گیری از تکنیک رنگ و روغن بر بوم اجرا می‌شود. مضامین این نقاشی روایت عاشورا و یا داستان‌های شاهنامه هستند. در گذشته نقالان در قهوه‌خانه‌ها با کمک این نقاشی‌ها به نقل روایات و داستان‌های مذکور می‌پرداختند.

نقاشی گل و مرغ

نقاشی گل و مرغ از شاخه‌های هنر نگارگری است و همان‌گونه که از نام آن پیداست شامل نقش گل‌ها و پرندگان به صورت تک‌نگاره می‌باشد. معمولاً عدد پرندگان در یک نگاره فرد است. این نوع نقاشی بر روی قلمدان‌ها، جلد، قاب آئینه و آثاری از این قبیل نیز اجرا می‌شده است.

نگارگری

نگارگری هنر نقاشی و تصویرگری سنتی ایران است که دارای زیرمجموعه‌های متنوعی است. در نقاشی اصیل ایرانی فضاها، انسان‌ها و سایر جزئیات به گونه واقع‌گرایانه ترسیم نمی‌شوند بلکه بصورت تخت (بدون سایه‌پردازی) و با عدول از پرسپکتیو غربی، در فضایی خیالین نقش می‌شوند.

نقاشی لاک‌ی

در این نقاشی ابتدا با پوشاندن سطح زیرساخت پایه‌ماشه با لاک مخصوص سیاه یا قهوه‌ای سوخته، آن را برای نقاشی آماده می‌کنند. مضامین آن همان مضامین رایج در نگارگری مانند گل و مرغ و پیکرنگاری قاجاری هستند. قزوین از مراکز اصلی این هنر است.

تذهیب

واژه تذهیب به معنای زراندود کردن و طلاکاری می‌باشد و هنر تذهیب یکی از شاخه‌های نگارگری است و به نسخه‌آرایی با نقوش هندسی و نقشمایه‌های انتزاعی گیاهی گفته می‌شود. از تذهیب در آراستن نسخ قرآنی بهره می‌گیرند.

لازم به ذکر است رشته دیگر این گروه، تشعیر است.

ساخت سازهای سنتی

موسیقی سنتی ایران با قواعدی که ریشه در فرهنگ و تاریخ کهن خود دارد، وابسته به سازهای سنتی این سرزمین است. موسیقی در همه اعصار میان ایرانیان از مقام بالایی برخوردار بوده است. وجود دیوارنگاره‌ها و آثار باقی مانده از دوره‌های دیرین مؤید آن است. نواختن موسیقی سنتی ایرانی تنها با استفاده از سازهای مخصوص خود میسر است. از دیرباز تا هم‌اکنون ساخت آلات موسیقی ایرانی در میان هنرمندان تداوم داشته است. سازهای سنتی با بهره‌گیری از چوب، چرم، نی، استخوان، فلز و ساخته و پرداخته کردن آنها پدید می‌آیند. این سازها در دسته‌های سازهای بادی، آرشه‌ای، کوبه‌ای و زهی جای می‌گیرند. کاسه یا بدنه اغلب سازهای زهی با استفاده از چوب‌های گردو، فوفل، توت، شمشاد و... ساخته می‌شود و در تکمیل آن از سیم‌های فلزی و گاه استخوان شتر یا پوست حیوانات استفاده می‌کنند. همچنین در مواردی با صدف، خاتم، خوشنویسی، نقاشی، منبت و سایر هنرها برخی از قسمت‌های ساز را تزئین می‌کنند.

شهرها و روستاهای ملی وجهان صنایع دسته

شهرها و روستاهایی هستند که به خاطر دارا بودن شاخصه‌هایی از جمله روش خاص تولید صنایع دستی، تعداد کارگاه‌های فعال، فروش خوب، مدیریت شهری و روستایی، وجود تشکلهای غیردولتی، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی و... پس از تأیید در شورای راهبردی شهرها و روستاهای ملی به ثبت ملی می‌رسند و سپس طی مراحل ارسال پرونده مدارک و درخواست برای شورای جهانی صنایع دستی و متعاقب آن بازدید، ارزیابی و تأیید نهایی از سوی ارزیابان بین‌المللی و شورای جهانی صنایع دستی، ثبت جهانی می‌شوند.

لازم به ذکر است که شاخص‌های فوق بر ارزیابی هردو سطوح ملی و جهانی مترتب است به این صورت که احراز شرایط و ثبت عنوان شهر یا روستای ملی صنایع دستی پیش‌نیاز کاندید شدن برای احراز عنوان شهر یا روستای جهانی صنایع دستی است. براین اساس ایران دارای ۴۹ شهر و ۳۰ روستای ملی صنایع دستی و نیز ۱۳ شهر و ۳ روستای جهانی صنایع دستی است.

شهرهای جهانی صنایع دستی

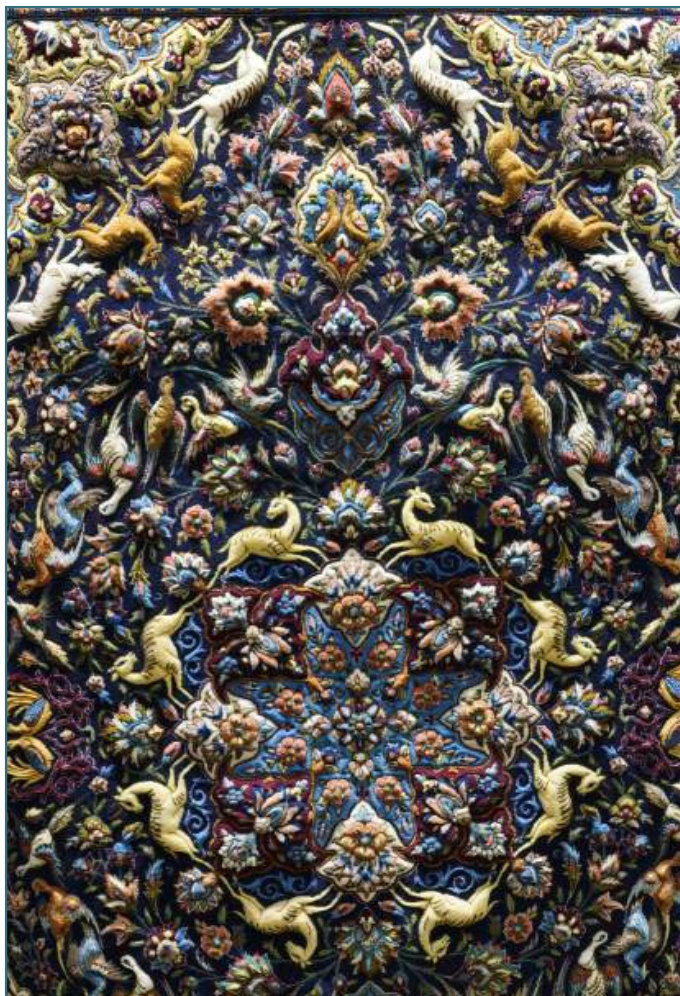
۱ اصفهان

شهر جهانی صنایع دستی - ثبت شده در سال ۱۳۹۴

◀ تبریز

شهر جهانی فرش دستبافت - ثبت شده در سال ۱۳۹۴

◀ لالچین

شهر جهانی سفال - ثبت شده در سال ۱۳۹۵

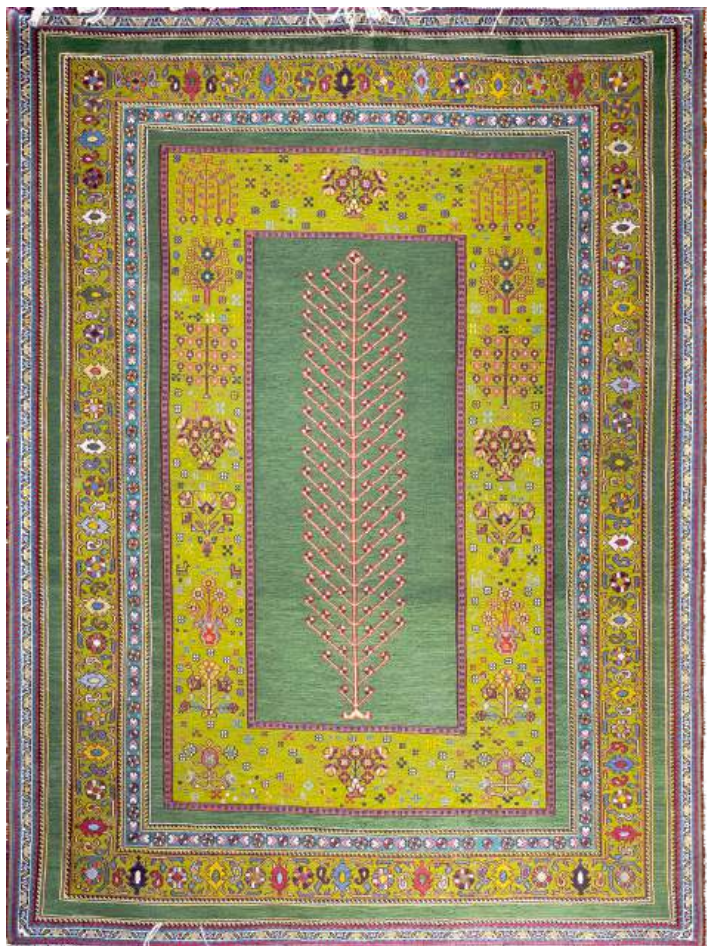
◀ مشهد

شهر جهانی گوهرسنگ - ثبت شده در سال ۱۳۹۵

◀ سیرجان

شهر جهانی گلیم - ثبت شده در سال ۱۳۹۶

◀ مریوان

شهر جهانی کلاش - ثبت شده در سال ۱۳۹۶

◀ میبد

شهر جهانی زیلو - ثبت شده در سال ۱۳۹۷

◀ آباده

شهر جهانی منبت - ثبت شده در سال ۱۳۹۷

◀ نثیراز

شهر جهانی صنایع دستی - ثبت شده در سال ۱۳۹۸

◀ زنجان

شهر جهانی ملیله - ثبت شده در سال ۱۳۹۸

◀ ملایر

شهر جهانی مبلمان منبت - ثبت شده در سال ۱۳۹۸

◀ دزفول

شهر جهانی کپوبافی - ثبت شده در سال ۱۴۰۲

◀ کاشان

شهر جهانی نساجی سنتی - ثبت شده در سال ۱۴۰۲

روستاهای جهانی صنایع دستی

۱ کلپورگان

روستای جهانی سفال - ثبت شده در سال ۱۳۹۶

◀ خُرانشاد

روستای جهانی توبافی (حوله بافی) - ثبت شده در سال ۱۳۹۷

◀ قاسم‌آباد

روستای جهانی چادرشب‌بافی - ثبت شده در سال ۱۳۹۸

معاونت صنایع دستی و سرساختی